

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه علم و فرهنگ

دانشکده هنر

پایان نامه

تحصیلی جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته پژوهش هنر

عنوان:

مقایسه تطبیقی نگاره های شاهنامه داوری و نقاشی قهوه خانه ای

استاد راهنما :

مهدی حسینی

استاد مشاور:

بهنام جلالی جعفری

تحقیق و نگارش :

زینب هنردوست

شهریور ۱۳۸۹

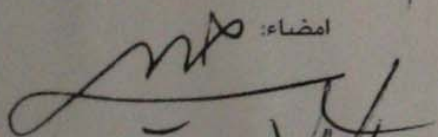
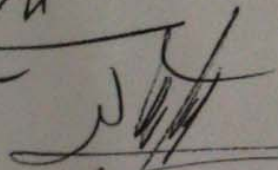
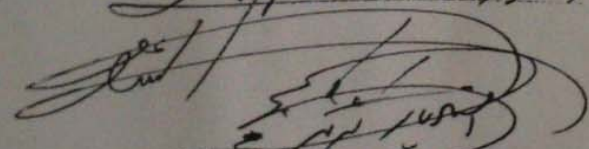
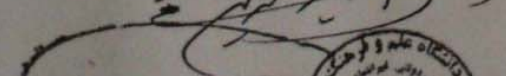
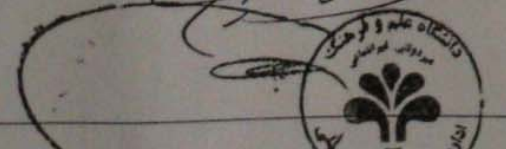
شماره: ۲۳۲۲
تاریخ: ۱۳۹۶/۰۶/۲۸
پوست:

فرم ارزشیابی نهایی پایان نامه کارشناسی ارشد

نماینده محترم اداره تحصیلات تکمیلی

احتراما" جلسه دفاع از پایان نامه: خانم زینب هنردوست رشته پژوهش هنر تحت عنوان: "بررسی تطبیقی نگاره‌های شاهنامه داوری و نقاشی قهوه‌خانه‌ای" در تاریخ: ۱۳۸۹/۶/۲۳ با حضور هیات محترم داوران در دانشگاه علم و فرهنگ برگزار می گردد. مستدعی است پس از برگزاری جلسه دفاع و اخذ نمره اعضای محترم هیات داوران(به طور محرمانه) میانگین ارزشیابی آنان را محاسبه و در جدول زیر درج فرمایید.

ملاحظات	امتیاز کسب شده	حداکثر امتیاز
	۱۸/۸	۲۰

امضاء:	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	اعضای هیات داوران
	استاد		۱- استاد راهنما: آقای دکتر مهدی حسینی
	استاد		۲- استاد مشاور: آقای دکتر بهنام جلالی جعفری
			۳- استاد ناظر: آقای علیمحمدی
			۴- استاد ناظر: آقای دکتر عبدالحمید کشمیرشکن
			۵- نماینده تحصیلات تکمیلی: آقای علیرضا آقابابائی مبارکه

اداره کل تحصیلات تکمیلی
احتراما" جلسه دفاع با حضور اعضای هیات داوران در تاریخ فوق برگزار گردید و نظر به عملیات کلیه مقررات آیین نامه مورد تایید است.

نماینده اداره تحصیلات تکمیلی

پیشکش قلب مہربان پدر و مادرم

بانشکر از مساعدت های استاد کرامی جناب آقای مهدی حسینی و استاد محترم جناب

آقای دکتر بهنام جلالی جعفری که در تهیه پایان نامه مرایاری نمودند.

خدایا

من از این دنیا، تنها یک بار گذر خواهم کرد.....

پس بگذار هر کار خوبی که می خواهم انجام دهم.....

یا هر محبتی که می توانم، به هر انسانی نشان دهم.....

خدایا کمک کن تا از هم اکنون شروع کنم.....

و اجازه نده که از آن غفلت و دوری کنم.....

چون من دیگر از این راه، گذر نخواهم کرد.....

چکیده

نسخه خطی مصور شاهنامه داوری، متعلق به سده سیزدهم هجری قمری در دوره قاجار به شماره ۵۹۹ در موزه رضا عباسی نگه داری می شود که از آثار آقا لطفعلی خان صورتگر شیرازی و برادران داوری است. این نسخه آخرین نمونه ممتاز در هنر کتاب آرایی ایران به شمار می رود. تصاویر این نسخه شاهدهی بر واپسین تلاش ها در جهت زنده نگاه داشتن اصول نگارگری ایرانی است. نقاشی قهوه خانه نیز حاصل و ثمره حدود یازده قرن تکوین تدریجی آداب سوگواری تشیع به شمار می رود که در سده چهاردهم هجری قمری نمود عینی پیدا می کند. از هنرمندان برجسته نقاشی قهوه خانه می توان: حسین قوللر آقاسی، محمد مدبر و عباس بلوکی فر را نام برد.

هدف از پژوهش حاضر، معرفی ویژگی های ساختاری و شناخت منابع الهام و تاثیرگذاری تصاویر شاهنامه داوری بر نقاشی قهوه خانه ای است. پایبندی به اصول و تفکر زیبایی شناسی دوره قاجار به عنوان بستر شکل گیری اثر در تصاویر نسخه شاهنامه داوری به خوبی مشهود است.

در این پژوهش، میزان تاثیرپذیری نقاشی قهوه خانه از عناصر تصویری نگاره های شاهنامه داوری مورد بررسی و تطبیق قرار گرفته است. بررسی نگاره های چاپ سنگی نیز، حاکی از حضور سنت های تصویرسازی کهن نقاشی ایران در تار و پود این تصاویر است که طی سالیان به حیات خود ادامه داده و با حفظ و انتقال شاخص ها و اصول بنیادین خود در نگاره های شاهنامه داوری و بعدتر در تصاویر نقاشی قهوه خانه ای تجلی یافته است.

بنا بر مشاهدات تصویری که به صورت تطبیقی در این پژوهش صورت گرفته است، شباهت میان تصاویر شاهنامه داوری و نقاشی قهوه خانه ای بسیار زیاد است و گویای این نکته که هنرمندان نقاشی قهوه خانه ای از سنت های تصویری نگاره های شاهنامه داوری بهره برده اند.

واژگان کلیدی: ۱. شاهنامه داوری، ۲. نقاشی قهوه خانه ای، ۳. لطفعلی صورتگر، ۴. داوری، ۵. حسین قوللر آقاسی، ۶. محمد مدبر، ۷. نقاشی قاجار، ۸. چاپ سنگی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
------	-------

چکیده

فصل اول: کلیات

..... أ	مقدمه
..... د	بیان مساله
..... د	فرضیه های پژوهش
..... ه	اهداف پژوهش
..... ه	ضرورت و اهمیت پژوهش
..... ه	روش و قلمرو پژوهش
..... و	پیشینه پژوهش

فصل دوم: شاهنامه داوری

..... ۱	۱ - ۲. شاهنامه فردوسی
..... ۳	۲ - ۲. همگامی نقاشی با ادبیات ایران
..... ۷	۲ - ۳. هنرها و شرایط اجتماعی دوره قاجار
..... ۱۳	۲ - ۴. نسخه مصور شاهنامه داوری
.....	۲ - ۵. نگارگران شاهنامه داوری
..... ۲۳	۲ - ۵ - الف. محمد داوری
..... ۲۵	۲ - ۵ - ب. آقا لطفعلی صورتگر شیرازی

فصل سوم: هنر چاپ سنگی سده ۱۲ و ۱۳ هجری قمری

..... ۳۰	۳ - ۱. چاپ سنگی
..... ۳۶	۳ - ۱ - الف. میرزا علی قلی خوبی

۳ - ۱ - ب. علی اکبر ۳۹

۳ - ۱ - ج. ستار ۳۹

فصل چهارم: نقاشی و نقاشان قهوه خانه ای

۴ - ۱. نقاشی قهوه خانه ای ۴۰

۴ - ۱ - الف. حسین قوللر آقاسی ۴۶

۴ - ۱ - ب. محمد مدبر ۴۸

۴ - ۱ - ج. عباس بلوکی فر ۵۰

فصل پنجم: تحلیل و تطبیق تصاویر

۵ - ۱. کشته شدن سهراب به دست رستم

- بررسی نگاره ی رستم و سهراب، رقم حسین قوللر آقاسی ۵۵

- بررسی نگاره ی کشته شدن سهراب به دست رستم، رقم حسین قوللر آقاسی، منسوب به حسن اسماعیل زاده..... ۵۸

- بررسی نگاره ی کشته شدن سهراب به دست رستم، منسوب به عباس بلوکی فر ۵۹

- بررسی نگاره ی کشته شدن سهراب به دست رستم، راقمه العبد الاقل لطفعلی ۶۰

- بررسی نگاره ی کشته شدن سهراب به دست رستم، میرزا علی قلی خوبی ۶۳

- بررسی نگاره ی کشته شدن سهراب به دست رستم، ستار ۶۴

۵ - ۲. نبرد رستم و دیو سپید

- بررسی نگاره ی کشته شدن دیو سپید به دست رستم، رقم حسین قوللر آقاسی ۶۷

- بررسی نگاره ی نبرد رستم و دیو سپید، صانع دآوری ۷۰

- بررسی نگاره ی کشته شدن اکوان دیو به دست رستم، راقمه العبد الاقل لطفعلی ۷۲

- بررسی نگاره ی کشتن رستم دیو سپید را، میرزا علی قلی خوبی ۷۴

- بررسی نگاره ی کشتن رستم دیو سپید را، ستار ۷۶

۵ - ۳. کشته شدن سیاوش

- بررسی نگاره ی کشته شدن سیاوش، منسوب به محمد مدبر ۷۹
- بررسی نگاره ی کشته شدن سیاوش به فرمان افراسیاب، رقم فتح ا... قوللر آقاسی ۸۲
- بررسی نگاره ی کشته شدن سیاوش، منسوب به حسن اسماعیل زاده ۸۲
- بررسی نگاره ی کشته شدن سیاوش، راقمه العبد الاقل لطفعلی ۸۵
- بررسی نگاره ی کشته شدن سیاوش، میرزا علی قلی خویی ۸۷
- بررسی نگاره ی کشته شدن سیاوش، ستار ۸۹

۵ - ۴. گرفتار شدن خاقان چین به دست رستم

- بررسی نگاره ی گرفتار شدن خاقان چین به کمند رستم، رقم قوللر آقاسی ۹۱
- بررسی نگاره ی گرفتار شدن خاقان چین به کمند رستم، کمترین لطفعلی است ۹۴
- بررسی نگاره ی گرفتار شدن خاقان چین به کمند رستم، رقم میرزا علی قلی خویی ۹۷
- بررسی نگاره ی گرفتار شدن خاقان چین به کمند رستم، ستار ۹۸

۵ - ۵. نبرد رستم و اسفندیار

- بررسی نگاره ی رزم رستم و اسفندیار، محمد مدبر، منسوب به اسماعیل کیانی ۱۰۱
- بررسی نگاره ی نبرد رستم و اسفندیار، راقمه العبد الاقل لطفعلی ۱۰۴
- بررسی نگاره ی نبرد رستم و اسفندیار، میرزا علی قلی خویی ۱۰۶
- بررسی نگاره ی نبرد رستم و اسفندیار، ستار ۱۰۷
- بررسی نگاره ی نبرد رستم و اسفندیار، علی اکبر ۱۰۸

۵ - ۶. نبرد رستم و اشکبوس

- بررسی نگاره ی نبرد رستم و اشکبوس (جنگ هفت لشکر)، رقم حسین قوللر آقاسی ۱۱۱
- بررسی نگاره ی رزم رستم و اشکبوس، منسوب به حسن اسماعیل زاده ۱۱۵
- بررسی نگاره ی نبرد رستم و اشکبوس، راقمه العبد الاقل لطفعلی ۱۱۷
- بررسی نگاره ی نبرد رستم و اشکبوس، میرزا علی قلی خویی ۱۲۰

۱۲۱ بررسی نگاره ی نبرد رستم و اشکیوس، ستار

۵ - ۷. کشتن اسفندیار اژدها را

..... بررسی نگاره ی کشتن اسفندیار اژدها را، رقم قوللر آقاسی
۱۲۴

۱۲۷ بررسی نگاره ی خوان سوم: کشتن اسفندیار اژدها را، راقمه العبد الاقل لطفعلی

۱۲۹ بررسی نگاره ی کشته شدن اژدها به دست گشتاسب، کمترین لطفعلی

۱۳۰ بررسی نگاره ی نبرد رستم با پیل سپید، میرزا علی قلی خوبی

۱۳۲ بررسی نگاره ی نبرد رستم با پیل سپید، ستار

۱۳۳ بررسی نگاره ی گشتاسب اژدها کش، میرزا علی قلی خوبی

۱۳۵ بررسی نگاره ی گشتاسب اژدها کش، ستار

۵ - ۸. بهرام و آزاده در شکارگاه

۱۳۶ بررسی نگاره ی شکارگاه بهرام گور و قصر گل اندام (آزاده)، رقم حسین قوللر آقاسی

۱۳۹ بررسی نگاره ی بهرام و آزاده در شکارگاه، راقمه العبد الاقل لطفعلی الشیرازی

۱۴۱ بررسی نگاره ی بهرام و آزاده در شکارگاه، علی اکبر

۵ - ۹. گذر سیاوش از آتش

۱۴۴ بررسی نگاره ی تقاص گرفتن کیکاووس از سیاوش، رقم حسین قوللر آقاسی

۱۴۷ بررسی نگاره ی گذشتن سیاوش از آتش، صانه کاتبه داوری

۱۵۰ بررسی نگاره ی گذشتن سیاوش از آتش، میرزا علی قلی خوبی

۱۵۲ بررسی نگاره ی گذشتن سیاوش از آتش، ستار

۵ - ۱۰. نجات بیژن از چاه توسط رستم

۱۵۵ بررسی نگاره ی وارد شدن رستم در هیبت بازرگان به شهر و نجات بیژن از چاه، محمد حمیدی

۱۵۷ بررسی نگاره ی نجات بیژن از چاه توسط رستم، عباس بلوکی فر

۱۵۸ بررسی نگاره ی رستم بیژن را از چاه نجات می دهد، کمترین لطفعلی است

۱۶۱..... بررسی نگاره ی رستم بیژن را از چاه نجات می دهد، میرزا علی قلی خویی

۱۶۳..... بررسی نگاره ی رستم بیژن را از چاه نجات می دهد، ستار

۱۶۸..... **حاصل کلام**

۱۷۳..... **فهرست تصاویر**

۱۷۵ **فهرست جداول**

۱۷۶ **فهرست منابع و مآخذ**

فصل اول: کلیات

مقدمه

تصویر گری نسخ خطی و پیوند بین ادبیات و نقاشی از دیرباز در فرهنگ سنتی ایران جایگاهی ویژه داشت. پس از پایان حکومت صفویان، تهیه و تدوین نسخ مصور شاهنامه تا حدود زیادی از رونق افتاد. از طرفی موج تاثیرات نقاشی اروپایی بر نگارگری، توجهات را به دیگر سو جلب کرد. بدین گونه تقریباً نمونه‌ای از شاهنامه مصور نفیس و شایان توجه در این ایام و دوره قاجار تا زمان تهیه شاهنامه داوری دیده نمی‌شود.

« در ربع آخر قرن سیزدهم هجری قمری، محمد داوری سومین فرزند خوشنویس، شاعر و استاد بزرگ محمد شفیع وصال شیرازی به خاطر ذوق سرشار، خرد و بینش هنری و نیز علاقه اش به این دستاورد بزرگ ادبی، تلاشی عظیم در آفرینش نسخه‌ای نفیس از شاهنامه فردوسی با خط وزین نستعلیق بدون سفارش هیچ شاه و درباری کرد و بر اساس شواهد تاریخی، نزدیک پنج سال (۱۲۶۹-۱۲۷۴ ه. ق) به کار کتابت شاهنامه پرداخت و پس از پایان کتابت چنان که خود سروده است:

چو کلک نی از دست بگذاشتم
همان کلک مویینه برداشتم

شگفتی بسی بردم آنجا به کار
چو از خامه بر نامه بستم نگار

او برخی از مجالس شاهنامه را نقش زد و به تذهیب پاره‌ای از اوراق پرداخت. در طی این پنج سال اوراق او به نظر غالب بزرگان رسید و کسی به بهای زیاد طالب آن نشد. در نهایت محمد قلی خان قشقایی ایلخان فارس طالب شد و او کتاب را در عظمت مقام فردوسی و مدح ایلخان فارس به اتمام رساند و ایلخان هفتصد تومان پول نقد و دو طاقه شال کشمیری ممتاز و دو اسب خوب پیشکش او کرد.

از دیگر هنرمندان این اثر هنری، آقا لطفعلی صورتگر شیرازی، آفریننده قلمدان‌های ممتاز و آبرنگ‌های بی‌شمار است و هم‌چنین میرزا آقای نقاش و میرزا یوسف مذهب‌باشی.

از میان ۶۷ مجلس نقاشی شده شاهنامه، ۱۲ مجلس اثر داوری و برادرش فرهنگ و ۵۵ مجلس اثر آقا لطفعلی صورتگر است که ۴۷ مجلس آن با رقم و ۸ مجلس آن بدون رقم است. بدین سان در یک دوره ده ساله و یک کار جمعی، آخرین شاهنامه مصور تاریخ نقاشی ایران با خط و نقش داوری، مجالس آقا لطفعلی و تذهیب میرزا آقا و

میرزا یوسف مذهب باشی سامان می یابد. اثری که سنت نسخه های خطی مصور عالی تیموریان و صفویان با آن به انتها می رسد.

شاهنامه وزین داوری در چهار جلد تنظیم شده که هر بخش با سر لوح های مذهب و مرصع و صفحاتی سراسر آذین یافته آغاز شده و ابیات آن هم چنان در صفحاتی مذهب با تزئیناتی کم نقش و نگار ادامه می یابد.» (کمالی سروستانی، ۱۳۸۲)

از این روست که تحلیل مجالس این نسخه از جهت تعیین جایگاه هنری آن در بین نقاشی ها و نسخی که پس از دوره صفویه انجام گرفتند، حائز اهمیت است. لازم به ذکر است که مصور سازی داستان های شاهنامه، تنها در عرصه کتاب ها و قلمرو هنرمندان و درباریان محدود نماند. پرده خوانی نقالان در قهوه خانه ها، حضور تصاویر پهلوانان بر دیوارهای زورخانه ها و گرمابه ها، تصاویر شاهنامه را به میان مردم برد.

نقاشی قهوه خانه ای در این میان و در دوره ای معاصر تر نقش عمده ای را در رویارویی مردم با اساطیر شاهنامه ایفا کرده است. نقاشی قهوه خانه ای نیز برای توصیف نوعی نقاشی روایی رنگ روغنی با مضمون های رزمی، بزمی و مذهبی پدیدار شد که در دوران جنبش مشروطیت بر اساس سنت های هنر مردمی و دینی و با اثر پذیری از نقاشی طبیعت گرایانه مرسوم آن زمان به دست هنرمندانی مکتب ندیده پدیدار شد.

در این پایان نامه با توجه به شباهت های بسیار بصری و تجسمی میان تصاویر شاهنامه داوری و نقاشی حماسی قهوه خانه ای، به تحلیل و تطبیق تصاویری از هر دو گروه با موضوعی مشابه پرداخته شد. هر چند که این دو گونه از اثر هنری در مدت زمان مشخصی اجرا نشده اند، ولی با توجه به شباهت های تصویری میان این دو، به بررسی احتمال تاثیر گذاری تصاویر شاهنامه داوری بر نقاشی قهوه خانه ای می پردازیم. در این پایان نامه، فصل نخست به کلیات پژوهش اختصاص یافته است.

فصل دوم نیز به معرفی شاهنامه فردوسی، همگامی نقاشی با ادبیات ایران، هنرها و شرایط اجتماعی دوره قاجار، معرفی نسخه مصور شاهنامه داوری و به معرفی نگارگران شاهنامه داوری یعنی آقا لطفعلی صورتگر شیرازی و برادران داوری می پردازد.

در فصل سوم به معرفی هنرمندان سده ۱۲ و ۱۳ هجری قمری می پردازیم که بر شاهنامه داوری و نیز نقاشی قهوه خانه ای تاثیر گذار بوده اند. مهم ترین هنرمندان چاپ سنگی در این سال ها، علی اکبر، میرزا علی قلی خویی و ستار هستند.

در فصل چهارم، به معرفی نقاشی و نقاشان برجسته قهوه خانه یعنی حسین قوللر آقاسی، محمد مدبر و عباس بلوکی فر می پردازیم که عمده سنت های تصویری شاهنامه داوری در آثار این هنرمندان به چشم می خورد.

در فصل پنجم نیز به تحلیل و تطبیق نگاره های شاهنامه داوری با نقاشی قهوه خانه ای و آثار هنرمندان چاپ سنگی می پردازیم که از هر سه گروه تصاویری انتخاب شده است و در نهایت به تبیین ویژگی های تصویری شاهنامه داوری و نقاشی قهوه خانه ای می پردازیم.

بیان مساله

شاهنامه داوری، متعلق به سده ی سیزدهم ه.ق (محفوظ در موزه رضا عباسی) از آثار لطفعلی خان صورتگر و برادران داوری است. مضامین و ترکیب بندی های این شاهنامه شباهت بسیاری به مضامین و ترکیب بندی های نقاشی قهوه خانه ای و آثار طراحان چاپ سنگی دارد. به همین رو، در این پایان نامه، تلاش خواهد شد با مقایسه تصویری و عین به عین آن ها با یکدیگر، نقاط مشترک بین این دو گونه از بیان تصویری (یکی در قالب کتابت و دیگری در قالب پرده های بزرگ نقاشی «پرده داری») مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد.

سوالات پژوهش

۱. آیا نقاشی قهوه خانه ای از سنت های تصویری شاهنامه داوری بهره برده است؟
۲. آیا تصاویر چاپ سنگی دارای مطابقت با تصاویر شاهنامه داوری و نقاشی قهوه خانه ای هستند؟
۳. آیا ویژگی های ساختاری و منابع الهام در نگاره های شاهنامه داوری با نقاشی قهوه خانه ای هماهنگ است؟

فرضیه های پژوهش

۱. به نظر می رسد، سنت های تصویری شاهنامه داوری بر روی نقاشی قهوه خانه تاثیرگذار بوده است.
۲. به نظر می رسد، نقاشی قهوه خانه ای تحت تاثیر آثار هنرمندان سده سیزدهم هجری قمری (هنرمندان چاپ سنگی) ایجاد شده است.
۳. به نظر می رسد، ویژگی های ساختاری و منابع الهام در نگاره های شاهنامه داوری و نقاشی قهوه خانه ای مشترک است.

گرچه به نظر می آید که نقاشان قهوه خانه چندان اشراف به نقاشی در دیگر سده ها نداشته اند، ولی با تعمق در مورد آثار این دسته از هنرمندان به ویژه: حسین قوللر آقاسی و محمد مدبر، مشاهده می شود که آثار این هنرمندان متأثر از نقاشان سده های پیشین، مخصوصاً تصویرگران چاپ سنگی و هنرمندان نگارگر شاهنامه داوری بوده است.

اهداف پژوهش

۱. سعی در یافتن یکی از ریشه های نقاشی قهوه خانه با استناد به آثار تصویری شاهنامه داوری و نقاشان چاپ سنگی سده سیزدهم هجری قمری.
۲. تلاش در یافتن نمونه و تحلیل و تطبیق بخشی از تصاویر و دادن صورت عینی و عملی به نظریه فوق.
۳. معرفی ویژگی های ساختاری و شناخت منابع الهام نگاره های شاهنامه داوری بر روی نقاشی قهوه خانه.

ضرورت و اهمیت پژوهش

بسیاری دوره قاجار را دوره انحطاط آثار نقاشی نامیده اند. اما می توان با نگاهی متفاوت و با توجه به تلاش هنرمندان در به کارگیری عناصر ایرانی و بازگشت به سنت ها، این دوره را آخرین هنر نقاشی ایران به شمار آورد که به هنر سده چهاردهم هجری قمری متصل می شود.

اهمیت نسخه شاهنامه داوری در شیوه نگارگری آن است. نگاره ها تلفیقی از نگارگری سنتی این دوران و تاثیر نقاشی غرب را نشان می دهد. دوره ای که هنوز نگارگری سنتی در برابر غرب ایستادگی می کرد. نقاشی قهوه خانه نیز از این نظر کاملاً با تصاویر شاهنامه داوری شباهت دارد و آثار نقاشی قهوه خانه ای تلفیقی از تاثیرپذیری نقاشان از نگارگری سنتی و وجود عناصر غربی در تصویرگری آن است. بنابراین تحلیل و تطبیق مجالس این نسخه با آثار نقاشی قهوه خانه ای، حائز اهمیت است.

روش و قلمرو پژوهش

در حوزه مطالعات هنری، روش های تحقیق کیفی از برتری خاصی برخوردار است. چرا که آثار هنری پس از تولید، از زمینه اصلی فاصله گرفته و تفسیر و تاویل آن ها با روش های کمی امکان پذیر نیست. بنابراین تاکید اصلی این تحقیق بر تاویل و تفسیر پدیده ها از طریق تحلیل و تطبیق داده هاست.

این پژوهش با جمع آوری مدارک متون تصویری و نوشتاری آغاز شد و با طبقه بندی و فیش برداری آن ها به تحلیل و تطبیق داده ها پرداخته شد. در این میان تکیه بر برداشت های بصری شخصی از اولویت خاصی برخوردار بود.

در این پژوهش، تصاویر در جهت تبیین فرضیه ها در کنار یکدیگر قرار داده شده اند. چهارچوب نظری و مبانی پژوهش نیز به روش اسنادی: کتب، مقالات، مجلات و اینترنت حاصل شده است. این پژوهش بر اساس دستور خط فارسی (مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی) تنظیم شده است.

پیشینه پژوهش

در کتب تاریخ نقاشی ایران و برخی مقاله ها اشاراتی مختصر به شاهنامه داوری و مجالس آن شده است. "شاهنامه داوری، از نفیس موزه رضا عباسی" به قلم دکتر نورانی وصال، به معرفی داوری، کاتب و نگارگر نسخه پرداخته است. سید عبدالمجید شریف زاده نیز در کتاب "نامور نامه" نگاره های شاهنامه داوری را به همراه اطلاعات کامل نسخه شناسی، توصیف کرده است. او بعد تر در مقاله ای با عنوان "سخنی دیگر درباره شاهنامه داوری"، نکات ظریف تری ارائه می دهد و با نگاهی اجمالی به چهار جلد شاهنامه، به معرفی فهرست وار نگاره های داوری و لطفعلی صورتگر می پردازد.

بیشترین مجالس نقاشی آقا لطفعلی در شاهنامه داوری به همراه شرح حال و آثار وی، در کتاب "آقا لطفعلی صورتگر شیرازی" با متن آیدین آغداشلو به چاپ رنگی رسیده است. اما آخرین و مهم ترین منبعی که تصاویر نگاره های این نسخه را چاپ کرده، کتابی است با عنوان "مجالس شاهنامه" به کوشش کوروش کمالی سروستانی که مهم ترین و کامل ترین مجموعه منتخب از نسخه اصلی است و در سال ۱۳۸۲ ه. ش منتشر شده است.

مقاله های دیگری نیز در این زمینه به چاپ رسیده است از جمله مقاله سیروس پرهام با عنوان "نسخه برگردان شاهنامه داوری" در مجله نامه بهارستان و همچنین مقاله مهدی مرادی شورجه با عنوان "تاثیر شاهنامه چاپ ۱۲۶۶ ه. بر آثار آقا لطفعلی صورتگر در شاهنامه داوری" که در مجله آینه خیال به چاپ رسیده است.

وجه مشترک تمامی نوشته های اخیر، این است که تنها به معرفی و بیان روند شکل گیری شاهنامه داوری می پردازند. بیان احوال داوری و صورتگر، تعیین زمان آغاز و انجام کتابت و نگارگری نسخه و معرفی عناوین نگاره ها، در نوشته های فوق تکرار می شوند. آن چه که کم تر مورد توجه قرار می گیرد، تاثیر پذیری و تاثیر گذاری نگاره های شاهنامه داوری بر هنرهای قبل و بعد خود است که در این پژوهش، تاثیرگذاری تصاویر چاپ سنگی بر روی شاهنامه داوری و متقابلاً تاثیر هر دو بر نقاشی قهوه خانه مورد بررسی قرار می گیرد.

در زمینه نقاشی قهوه خانه نیز کتب و مقالاتی عرضه شده است که از جمله کتب معروف در این زمینه، کتاب "نقاشی قهوه خانه"، تالیف هادی سیف است که همین روند را در کتاب "سوته دلان نقاش، نقاشی خیالی ساز مردم کوچه و بازار" ارائه می دهد. در کتب تاریخ نقاشی ایران نیز اشاراتی مختصر به نقاشی قهوه خانه ای و هنرمندان برجسته آن شده است. از جمله مقالاتی که در این زمینه کار شده، "نقاشی قهوه خانه" نوشته ایرج نبوی است و هم چنین "خوانشی بر نقاشی قهوه خانه" نوشته مریم خیری.

از این دست مقالات در مجلات مختلف هنری بسیار است که همگی به معرفی و تعریف نقاشی قهوه خانه و هنرمندان آن می پردازند و کم تر در مورد ریشه و تاثیر پذیری این هنر مردمی از هنرهای دوره قبل، صحبتی به میان می آید. اما بر اساس آنچه در دسترس پژوهشگر قرار گرفته، تنها نمونه هایی با عنوان "بررسی تحلیلی نگاره های شاهنامه داوری"^۱ و "بررسی و تحلیل نگاره های شاهنامه داوری"^۲ به نگارش در آمده است که رویکرد نمونه اول در مطالعه نگاره ها و معطوف به تحلیل های هندسی و رنگی بر پایه مبانی کلاسیک هنر غربی و رویکرد نمونه دوم در مطابقت روایت تصویری نگارگران با متن و بازیابی سنت نگارگری شیراز در نگاره های شاهنامه داوری و میزان نفوذ عناصر تصویری اروپایی بر نگاره های این نسخه از شاهنامه است. که هر دو دارای رویکردی مستقیم به نگاره های شاهنامه داوری دارند. حال آن که در این پژوهش علاوه بر توجه به نگاره های شاهنامه داوری، تصاویر چاپ سنگی و نقاشی قهوه خانه را نیز در کنار این تصاویر مورد بررسی و تطبیق قرار می دهیم.

(۱) ندا بخشنده، مقطع کارشناسی ارشد پژوهش هنر، دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس، تهران: ۱۳۸۵.

(۲) مهتاب جاوید، مقطع کارشناسی ارشد پژوهش هنر، دانشکده هنر دانشگاه الزهراء، تهران: ۱۳۸۸.